

Ceza Adaleti Açısından Psikolojik Travma ve Görgü Tanıklığı ile İlgili Bir Meta-Sentez Çalışması*

Uzm. Psk. Musa BOZKURT

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Türkiye
msbzkr@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0002-4652-2045>

Prof. Dr. Neylân ZİYALAR

İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü
Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Türkiye
neylan@istanbul.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0001-9626-3734>

Öz

Bu çalışmanın amacı uluslararası literatürde psikolojik travma ve görgü tanıklığı konusunda 2011-2020 yılları arasında yayınlanmış İngilizce makaleleri tarayarak psikolojik travmanın görgü tanıklığına etkisini ceza adaleti açısından değerlendirmektir. Bu çalışmada İstanbul Üniversitesi kütüphanesinin abone olduğu Web of Science, Sage Journals ve Science Direct veri tabanları; “trauma / eyewitness testimony”, “psychological trauma / false memory”, “PTSD / eyewitness testimony” terimleri ile taranmıştır. Listelenen makaleler belirlenen kriterlere göre tasnif edilmiş ve tematik analiz yapılarak yorumlanmıştır. Makalelerdeki travma türleri fiziksel saldırı, cinsel saldırı, cinsel istismar, terör saldırısı, trafik kazası ve savaş travmalarından oluşmaktadır. Yapılan tematik analiz neticesinde yaş, travma türü ve psikopatoloji olmak üzere üç ana temaya ulaşılmıştır.

* Geliş Tarihi / Received: 02.10.2021 - Kabul Tarihi / Accepted: 09.11.2021

DOI: 10.17932/IAU.AIT.2015.012/ait_v07i2003

Yapılan değerlendirmeler sonucunda travmatik olaya ilişkin ifadelerin travma türüne göre değiştiği, cinsel travmalarda bellekte daha fazla bozucu etki görüldüğü, TSSB semptomları ve dissosiyatif semptomların sahte anıların ortaya çıkmasında daha fazla etkili olduğu, travma türüne göre bulguların değişkenlik gösterdiği, bulguların ceza adaleti alanına ışık tutacak nitelikte olduğu ve bu konuda daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Görgü tanıklığı, Psikolojik travma, Ceza adaleti.*

A Meta-Synthesis Study about Psychological Trauma and Eyewitness Testimony in Terms of Criminal Justice

Abstract

The purpose of this study is to evaluate the effect of psychological trauma on eyewitness testimony by investigating the English articles published between 2011 and 2020 on psychological trauma and eyewitness in terms of criminal justice. Web of Science, Sage Journals, and Science Direct databases were searched with the keywords “trauma/eyewitness testimony”, “psychological trauma/false memory”, “PTSD/eyewitness testimony”. The relevant articles were classified according to selected criteria and synthesized and interpreted in terms of criminal justice. The articles are classified according to the specified search criteria. 15 articles were found relevant to these criteria and they were analyzed according to their method, sample, and findings. It was determined that the articles were published in 12 different journals. In addition, it has been found that 8 articles have been studying with adult participants and 7 articles have been studying with children. The types of trauma in the articles consist of physical assault, sexual assault, sexual abuse, terrorist attack, traffic accident, and war. As a result of thematic analysis, three main themes were found; age, trauma type, and psychopathology. It can be said that the statements about the traumatic event vary according to the type of trauma, PTSD symptoms and dissociative symptoms are more effective in the emergence of false memories, more disruptive effects on memory are observed in sexual trauma and the findings vary according to the research method. In addition, the findings were found to shed light on the field of criminal justice and more studies are needed on this subject.

Keywords: *Eyewitness testimony, Psychological trauma, Criminal justice.*

Giriş

Ceza adaleti; suçluları tespit etme, onları adalete teslim etme, işlenen bir suç karşılığında cezai yaptırım uygulama, ceza yasalarının uygulanmasını sağlama, toplumu koruma, suçluları rehabilite etme ve suçu önleme gibi süreçleri ifade eden bir kavramdır. Ceza adaleti sistemi ise bu süreçlerde etkin rol oynayan kolluk kuvvetleri, savcılık ve mahkeme ile suçluların rehabilitasyonunu sağlayan ıslah sisteminden oluşan yapıyı ifade etmektedir (Siegel, 2011). Ceza adaletinin temel amaçlarından biri suçluyu tespit ederek gerekli cezai işlemleri uygulamaktır. Bunu yapabilmek için ise suçlunun tespitine, dolayısıyla da delile ihtiyaç duymaktadır. Kimi zaman suçlunun tespitinde fiziki delil bulunabilirken bazı durumlarda ise yalnızca görgü tanıklığı delil olarak kabul edilebilmektedir. Görgü tanığı beyanı mahkemelerce sıklıkla başvuru olan bir delil olması nedeniyle ceza adaleti sisteminde oldukça önemli bir yere sahiptir. Adalet Bakanlığı'na göre tanıklık, bir kişinin beş duyusuyla algıladığı dava konusu olan bir olayı mahkeme huzurunda anlatması olarak tanımlanmaktadır. Ancak bellek alanında yapılan çalışmalar belleğin bilgiyi sanıldığı gibi hatasız bir şekilde geri çağırma çok başarılı olmadığını ortaya koymuştur (Otgaar vd., 2017). Örneğin Bernstein ve Loftus'a (2009) göre belleğin geri çağırma işlevi belli ölçülerde yanılabilir bir özelliğe sahiptir. Zira bellek doğası gereği yeniden yapılandırma bir süreçtir. Anılardan tutarlı bir otobiyografi oluşturmak için geçmiş yaşantılar bir araya getirilir. Geçmiş yeniden yapılandırma sürecinde önceki deneyimler dış dünya hakkındaki bilgilere göre şekillendirilir. Bu nedenle anıların hangilerinin gerçek hangilerinin hatalı olduğunu ayırt etmek kolay bir uğraş değildir.

Bellek üzerinde bozucu etkiye sahip faktörlerden biri şüphesiz ki travmatik yaşam olaylarıdır. Travmatik olaylar en genel haliyle kişinin kendisinin deneyimlediği, doğrudan tanık olduğu ya da bir yakınının yaşadığı, beklenmedik ve yaşamsal tehdit içeren olaylar olarak tanımlanmaktadır. Travmatik olaylar kişide olayı yeniden yaşama, olayı hatırlatan ipuçlarındankaçınma, aşırı uyarılmışlık veya dissosiyasyon gibi tepkilere yol açmaktadır (APA, 2013). Bu tepkiler travmatik olayın doğru bir şekilde hatırlanmasını ve dolayısıyla yasal süreçlerde sıklıkla başvuru olan tanık ifadelerinin güvenilirliğini doğrudan etkilemektedir. Travmatik anıların belleğe kodlanması ve geri çağırılması ile ilgili birtakım yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bunlardan biri travmatik anıların belleğe entegre edilmesi ve kodlanması üzerinde bozucu etkiye sahip travmatik dissosiyasyon ya da amnezi gibi faktörleri vurgulayan yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre

travmatik olaya ait detayları istemli ve kontrollü olarak hatırlamakta güçlük çekilirken, istemsiz ve zorlayıcı anılara erişim kolaylaşmaktadır. Örneğin Horowitz (1986) travmatik anıların olumsuz doğası ve bu anıların belleğe entegre edilmesinin güç olması nedeniyle, travmatik anıların bilinçten uzak tutulduğunu ifade etmektedir. Janoff-Bulman (1988) ise travma belleğinin bilişsel şemalara entegrasyonunun başarısız olması nedeniyle, travmatik olaya ilişkin ayrıntıların daha varoluşsal ve soyut olduğunu vurgulamaktadır. Ehlers ve Clark (2000) ise yaptıkları çalışmada travmatik anılar istemli olarak geri çağrıldığında bu anılara ilişkin detayların eksik, parçalı ve dağınık olduğunu bulgulamışlardır. Diğer yandan ise bu anıların bazı bölümleri istemsiz bir şekilde gayet canlı ve olayı yeniden yaşıyormuş gibi hatırlandığını bulgulamışlardır. Bu da travma belleğinin tutarsız doğasına ilişkin yeni açıklamalara ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bir diğer çalışmada TSSB, depresyon veya travma öyküsü olan bireylerin sahte anı üretmeye yatkın oldukları ortaya konulmuştur. Bu çalışmada sahte anıların yönlendirme ile ortaya çıkabileceği gibi kendiliğinden de oluşabileceği gösterilmiştir (Otgaar vd., 2017). Otobiyografik bellek teorisine göre ise travmatik bir yaşantının sonrasında TSSB gelişmesinde kişisel özellikler, olaya ilişkin özellikler ve olayın öznel olarak nasıl algılandığının etkili olduğu vurgulanmaktadır. Öte yandan bazı araştırmacılar travmatik stres belirtileri gelişmesi için özel mekanizmalar (duygu, bellek, kişilik özellikleri vb.) bulunmadığını, artan travma şiddetiyle birlikte travmatik anıların istemli ya da istemsiz olarak daha fazla hatırlanacağını vurgulamaktadırlar (Rubin vd., 2008). Laney ve Loftus'a (2005) göre ise kişinin bir anıyı ayrıntılı olarak hatırlaması, o anıyı yaşadığından emin olması ve anıyı düşününce duygusal tepki vermesi o anının gerçekten yaşandığı anlamına gelmemektedir. Örneğin uzaylılar tarafından kaçırıldığını iddia eden bir grupta yapılan çalışmada bu kişilerin duygusal tepkileri fiziksel olarak (kalp atışı, cilt iletkenliği, yüz elektromiyografisi) ölçülmüştür. Sonuç olarak bu kişilerin tepkilerinin gerçekten de travmatik bir anıya verilen tepkilerle benzerlik gösterdiği görülmüştür (McNally vd., 2004).

Ziyalar ve Ateş (2019) Türkçe literatürde yaptıkları meta-sentez çalışmasında, psikolojik travmanın görgü tanıklığı üzerinde doğrudan bir etkisi olup olmadığına ilişkin yeterli sayıda çalışma olmadığı sonucuna varmışlardır. Diğer yandan literatürde yer alan benzer çalışmaların doğrudan ceza adaleti açısından ele alınmadığı görülmektedir. Bu çalışmada ise uluslararası literatürde psikolojik travma ve görgü tanıklığı konusunda

yayınlanan güncel çalışmaların incelenmesi, psikolojik travmanın görgü tanıklığı üzerindeki etkisinin araştırılması ve elde edilen bulguların ceza adaletinin amaçları açısından tartışılması hedeflenmektedir. Bu çalışma, travmanın görgü tanıklığı üzerindeki etkisini ceza adaleti açısından inceleyen ilk meta- sentez çalışması olması nedeniyle literatüre önemli katkılar yapması beklenmektedir. Zira meta-sentez çalışmaları sonraki araştırmacılar için bir rehber niteliği taşımaktadır.

Gereç ve Yöntemler

Bu çalışma 2021 yılı Ocak ve Şubat aylarında İstanbul Üniversitesi kütüphanesinin abone olduğu Web of Science, Sage Journals ve Science Direct veri tabanları taranarak gerçekleştirilmiştir. Söz konusu veri tabanları hem psikoloji hem de ceza adaleti açısından zengin birer kaynak teşkil etmesi nedeniyle tercih edilmiştir. Tarama terimleri olarak “trauma / eyewitness testimony”, “psychological trauma / false memory”, “PTSD / eyewitness testimony” ifadeleri belirlenmiştir. Bu kavramlar hem travma hem de bellek ile ilişkili makalelerin listelenmesi için seçilmiştir. Güncel çalışmalara ulaşmak ve amaçlanan kriterlerdeki yayınları seçebilmek için on yıllık zaman aralığı belirlenerek, 2011 ile 2020 yılları arasında psikolojik travma ve görgü tanıklığı konusunda yayınlanmış İngilizce orijinal araştırma makaleleri tercih edilmiştir. Dışlama kriterleri ise kitap, kitap bölümü, derleme makale, konferans bildirisi, ansiklopedi, İngilizce dışındaki dillerde yapılan yayınlar ve 2011 yılından önceki yayınlar olarak belirlenmiştir. Dışlama kriterlerinin amacı tarama terimlerinin ceza adaleti konusundaki kapsayıcılığını artırmak ve binlerce makale arasından amaca uygun ve güncel olanları seçebilmektir. Elde edilen bulgular ceza adaleti açısından sentezlenerek yorumlanmıştır.

Meta-sentez yöntemi nitel araştırma paradigmasından doğan bir yöntemdir. Bu yöntemin amacı, yayınlanmış çalışmalarda elde edilen nitel bulguları analiz edip sentezleyerek kanıta dayalı teori geliştirmek ve kavramsal bir çerçeve oluşturmaktır. Meta-sentez yoluyla elde edilen veriler iyi tanımlanmış ve organize edilmiş sonuçlar olduğundan araştırma konusuyla ilgili bir rapor veya temsili bir özet niteliği taşımaktadır. Bu da sonraki araştırmacılar için önemli ölçüde bir kolaylık sağlamaktadır (Fingfield-Connett, 2018). Analiz yöntemi olarak tematik analiz yöntemi tercih edilmiştir. Tematik analiz veri setindeki temaların tespiti, analizi ve rapor edilmesi için kullanılan bir nitel veri analizi yöntemidir (Braun ve Clarke, 2006). Bu çalışmada da temalar belirlenirken söz konusu

makalelerdeki örüntüler tespit edilmiş ve bulgular meta-sentez yöntemiyle yorumlanmıştır.

Bulgular

Science Direct, Sage Journals ve Web of Science veri tabanlarında “PTSD eyewitness testimony” terimi ile tarama yapılmış, Science Direct veri tabanında 40 orijinal araştırma makalesi bulunmuştur. Bu makaleler yukarıda belirtilen kriterlere göre daraltılınca belirtilen kriterlerde 17 makale bulunmuştur. Sage Journals veri tabanında ise toplam 64 makaleden 16 tanesi aranılan kriterlerde bulunmuştur. Web of Science veri tabanında ise aranılan kriterlerde toplam 4 adet makale listelenmiştir.

“Psychological trauma false memory” terimi ile yapılan taramada; Science Direct veri tabanında 2191 makalenin 24 tanesi tarama kriterlerine uygun bulunmuştur. Sage Journals veri tabanında söz konusu tarama terimi ile listelenen 4497 makaleden 61 tanesi ilgili kriterlerle ilişkili bulunmuş, bunlarda 40 tanesi son on yıllık zaman diliminde yayınlanmıştır. Web of Science veri tabanında yapılan taramada ise toplam 25 makale listelenmiş, bunlardan 6 tanesi aranan kriterlerle eşleşmiştir.

“Psychological trauma eyewitness testimony” terimi ile yapılan taramada ise Science Direct veri tabanında listelenen 271 makaleden 3 tanesi tarama kriterleri ile ilişkili bulunmuştur. Sage Journals veri tabanındaki 387 makalenin 4 tanesinin tarama kriterlerine uygun olduğu görülmüştür. Web of Science veri tabanında ise 9 makaleden 3 tanesi tarama kriterlerini karşılamıştır. Söz konusu makaleler yukarıda da belirtildiği gibi travma, bellek ve ceza adaleti konularındaki kapsayıcılığa göre tespit edilmiş, dışlama kriterlerine göre yeniden gözden geçirilmiş ve geriye kalan toplam 15 makale bu çalışmaya dahil edilmiştir.

Tablo 1’de bu makalelere ilişkin bilgiler verilmiştir:

Tablo 1. Yayın Bilgileri (Alfabetik)

Yayının Adı	Yıl	Yayımlandığı Dergi	Yazar
Age-related differences in the phenomenal characteristics of long-term memories of march 11, 2004 terrorist attack	2017	Anuario de Psicología Jurídica	Vallet,Manzanero, Aroztegui & Zurdo
Attentional difficulty is a risk factor for interrogative suggestibility in preschoolers	2020	Children and Youth ServicesReview	Benedan, Zajac, McFarlane & Powell
Autobiographical memories for negativeand positive events in war contexts	2015	Anuario de Psicología Jurídica	Manzanero, Lopez, Aroztegui & El-Astal
Between happiness and sorrow: Phenomenal characteristics of autobiographical memories concerningwar episodes and positive events in the gaza strip	2020	Memory Studies	Manzanero, Fernandez, Gutierrez, Alvarez, El-Astal, Hemaïd & ark.
Children as witnesses to homicidalviolence: what they remember and report	2013	Psychiatry, Psychology and Law	Christianson, Azad, Leander & Selenius
Child sexual abuse victims as witnesses:the influence of testifying on theirrecovery	2018	Child Abuse & Neglect	Elmi, Daugnault & Hebert
Event memory and suggestibility in abused and neglected children: trauma-related psychopathology and cognitive functioning	2011	Journal of Experimental ChildPsychology	Chae, Goodman,Eisen, & Qin

Immediate and delayed suggestibility among suspected child victims of sexualabuse	2015	Personality and IndividualDifferences	Vagni, Maiorano, Pajardi & Gujonsson
Memory for child sexual abuse information: simulated memory error and individual differences	2014	Memory & Cognition	McWilliams, Goodman, Lyons, Newton & Avila-Mora
Misinformation can influence memory for recently experienced, highly stressful events	2013	International Journal of Law andPsychiatry	Morgan III, Southwick, Steffian, Hazlett & Loftus
Narrative fragmentation in child sexualabuse: The role of age and Post-traumatic stress disorder	2017	Child Abuse & Neglect	Miragoli, Camisasca& Di Blasio
Psychosocial factors influencingcompetency of children’s statements on sexual trauma	2011	Child Abuse & Neglect	Kim, Choi & Shin
Sex trade workers’ narratives of sexualviolence: A field investigation	2012	Memory	Griesel & Yuille
The effects of repeatedly recalling atraumatic event on eyewitness memory and suggestibility	2019	Memory	Chan, Paterson &van Golde
Veridical and false memory for scenic material in posttraumatic stress disorder	2012	Consciousness and Cognition	Hauschildt, Peters, Jelinek & Moritz

Bu çalışmaya dahil edilen toplam 15 makalenin 12 farklı dergide yayımlandığı görülmektedir. Makalelerde ele alınan travma türleri fiziksel saldırı, cinsel saldırı, terör saldırısı, trafik kazası, savaş ve çocukluk çağı travmalarından oluşmaktadır. Örneklem gruplarına göre incelendiğinde ise 7 makalede çocuklarla, 8 makalede de yetişkinlerle çalışıldığı görülmektedir. Makalelerin yazar sayılarının ise 2 ila 7 yazar arasında

değiştığı görülmektedir.

Söz konusu çalışmaların nitel verileri incelendiğinde “yaş”, “travma türü” ve “psikopatoloji” olmak üzere üç ana tema ortaya çıkmıştır. Temalar, söz konusu makalelerde tekrarlanan örüntüler tespit edilerek belirlenmiştir. “Yaş” teması içerisinde yer alan alt temalar; yönlendirilebilirlik ve gelişim düzeyi (bilişsel gelişim ve dil gelişimi) şeklindedir. “Travma türü” temasında yer alan alt temalar ise savaş travması, cinsel travma, trafik kazası, fiziksel saldırı ve çocukluk çağı travmaları şeklindedir. “Psikopatoloji” temasına ait alt temalar ise TSSB ve Dissosiyasyon şeklindedir. Bu temalara ait tablo aşağıda verilmiştir:

Tablo 2. Tema, Alt Tema ve Kategorilere İlişkin Bilgiler

Tema	Alt Tema	Kategori	Makale Sayısı
Yaş	Yönlendirilebilirlik	—	4
	Gelişim Düzeyi	Bilişsel Gelişim	5
		Dil Gelişimi	2
Travma Türü	Savaş	—	2
	Trafik Kazası	—	1
	Fiziksel Saldırı	—	1
	Cinsel Saldırı	—	1
	Terör Saldırısı	—	1
	Çocukluk Çağı Travmaları	Cinsel İstismar	7
		İhmal	2
Psikopatoloji	TSSB	Dissosiyasyon	7

Yaş teması, katılımcıların ifadelerinin yönlendirilebilirliği ve travmatik anıların canlılığı ile ilişkili bulunmuştur. Örneğin çocuklarla yapılan çalışmalarda çocuk ifadelerinin tekrarlı ifade alma ve yönlendirici sorulardan daha fazla etkilendiği, çocukların yaşı küçüldükçe bu etkinin arttığı görülmüştür (Vagni vd., 2015; Benedan vd., 2020). Diğer yandan travmatik olaya ilişkin çocuk ifadelerinin detaydan yoksun olduğu,

yetişkin ifadelerinin ise daha canlı ve detaylı olduğu bulgulanmıştır (Vallet vd., 2017). Yaş ile ilişkili faktörlerden biri de gelişim düzeyi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk katılımcılarla yapılan çalışmalarda çocukların dil gelişimi ve bilişsel gelişimi arttıkça travmatik olayları daha detaylı ve canlı bir şekilde hatırladıkları, yönlendirici sorulardan daha az etkilendikleri görülmüştür (Chae vd., 2011).

Katılımcıların ifadelerinin travma türüne göre farklılaştığı da bir diğer bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaş travması ile ilişkili çalışmalarda katılımcıların travmatik olaya ilişkin anılarının bulanık ve karmaşık olduğu, bu anıların daha kolay bozulabildiği tespit edilmiştir (Manzanero vd., 2015; Manzanero vd., 2020). Diğer yandan cinsel saldırı mağdurları ile yapılan bir çalışmada ise katılımcıların travmatik olaya ilişkin anıları olumlu anılardan bile daha net ve ayrıntılı olarak hatırladıkları görülmüştür (Griesel ve Yuille, 2012). Terör saldırısı mağdurları ile yapılan bir çalışmada da yetişkin katılımcıların, çocuklara kıyasla, travmatik olaya ilişkin anılarının canlı olduğu, olayın yeri, zamanı, karmaşıklığı ve olaya ilişkin görsel bilgileri daha fazla barındırdığı ortaya konulmuştur (Vallet vd., 2017). Cinsel istismar mağduru çocuklarla yapılan çalışmalarda ise çocukların ifadelerinin daha fazla bellek hatası ürettiği görülmüştür (Chae vd., 2011).

Psikopatoloji teması ise TSSB ve dissosiyasyon alt temalarını içermektedir. Travmatik olayın ardından TSSB geliştiren katılımcıların travmatik anıya ilişkin ifadelerinin parçalı, tutarsız ve detaysız olduğu bulgulanmıştır. Ayrıca dissosiyatif belirtilerin sahte anı üretme ile yakından ilişkili olduğu bulgulanmıştır (Hauschild vd., 2012; Chae vd., 2011).

Tartışma ve Sonuç

Araştırma sonuçları genel olarak değerlendirildiğinde bu çalışmalardan elde edilen sonuçların yaş, psikopatoloji ve travma türüne göre farklılaştığı görülmektedir. Örneğin savaş ya da terör saldırısını konu edinen çalışmalarda katılımcıların travmatik olaya ilişkin ifadeleri daha detaylı ve tutarlı iken, cinsel istismar konusundaki ifadelerin daha ziyade parçalı ve yönlendirmeye açık olduğu görülmüştür. Ayrıca küçük yaştaki çocukların olaya ilişkin anılarının daha az detay içerdiği, yetişkinlerin anılarının ise daha canlı ve net olduğu değerlendirilmiştir. Buna ek olarak cinsel istismar mağdurlarının TSSB ve dissosiyasyon semptomlarını daha fazla karşıladığı tespit edilmiştir. Bu semptomlar da sahte anılar ve yönlendirilebilirlik ile daha çok ilişkilendirilmiştir.

Bu çalışmada elde edilen bulguların travma ve dissosiyasyon konusunda yapılan diğer çalışmalar ile uyumlu olduğu görülmektedir. Travma mağduru bireylerin ifadelerinin travma türüne göre farklılaşması, olayın ardından TSSB ve dissosiyasyon gelişip gelişmemesi ile ilişkili olabilir. Zira bulgular tüm travmatik olaylardan sonra olaya ilişkin bilgilerin hatırlanmasında güçlük yaşanmadığı yönündedir. Bunun da travmatik olayın şiddeti ve olay sonrasında gelişen TSSB ile ilişkili olduğu söylenebilir. Örneğin TSSB ve dissosiyasyon varlığının sahte anı üretilmesiyle ilişkilendirilmesi Öztürk'e (2018) göre tamamen dissosiyasyonun doğası ile ilişkilidir. Dissosiyatif belirtiler gösteren kişilerin ifadelerinde çelişki bulunması, tekrarlı alınan ifadelerin birbirinden farklı olması, anıların parçalı ve tutarsız gibi görünmesi bu kişilerin yalan söylediğine değil, sistematik ve yoğun bir şekilde travmaya maruz kaldıkları anlamına gelmektedir. Bu yönüyle bakıldığında travmatik yaşantıları olan bireylerin ifadelerindeki tutarsızlıklar, adli makamlar tarafından detaylıca araştırılmalı ve karar aşamasında bu kişilerin mağduriyetleri göz önünde bulundurulmalıdır. Zira ceza adaletinin temel amaçlarından biri cezanın belirlenmesi için fail ve mağdur tespiti yaparak toplum düzeninin korunmasıdır (Siegel, 2011).

Çocuklarda ve yetişkinlerde travmatik anılara ilişkin ifadelerin değişiklik göstermesi, çocukların olayı anlamlandırma ve olayın önemini kavrama becerisinin yetişkinlerden daha zayıf olmasına bağlanabilir. Ayrıca çocukların yetişkinlere kıyasla yönlendirilmeye açık olmaları da çocuk ifadelerinin daha fazla sahte anıyla ilişkilendirilmesine yol açmaktadır. Vallet ve ark. (2017) yaptıkları çalışmada yetişkin katılımcıların ifadelerinin çocuklara kıyasla daha fazla duygu ifadesi içerdiğini ve olaya ilişkin anıların daha detaylı kodlandığını vurgulamışlardır.

Türkçe literatür taranarak yapılan bir meta-sentez çalışmasında psikolojik travmanın görgü tanıklığı üzerinde doğrudan bir etkisi olup olmadığına ilişkin yeterli sayıda çalışma olmadığı sonucuna varılmıştır (Ziyalar ve Ateş, 2019). Ancak uluslararası literatürde yapılan bu çalışmada elde edilen bulgular travma ve görgü tanıklığı konusunda önemli ipuçları vermektedir. Örneğin travmatik olaya ilişkin tanık ifadelerin yaş ve travma türüne göre değiştiği, TSSB ve dissosiyatif semptomların sahte anıların ortaya çıkmasında daha fazla etkili olduğu, bir travmatik olayla ilgili tekrarlı ifade almanın ifadelerin güvenilirliğini olumsuz etkileyebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen bulguların ceza adaleti alanına ışık tutacak nitelikte olduğu, ancak bu konuda daha fazla çalışmaya ihtiyaç olduğu söylenebilir. Ayrıca ceza yargılamalarında tanık ya da mağdur

ifadeleri değerlendirilirken, ifadelerde tutarsızlık veya sahte anıların olması psikolojik travma ile ilişkili olabileceğinden dolayı bu ifadelerin dikkatle incelenmesi ve ifadelerin uzman kişiler tarafından alınması, hem mağdurun haklarının korunması hem de faillerin tespit edilip cezalandırılması açısından önem arz etmektedir. Zira ifadelerdeki tutarsızlık ya da sahte anılar yalnızca tanıkların yalan beyanda bulunduğuna değil, maruz kaldıkları travmanın etkisine de işaret edebilmektedir.

Kaynakça

- American Psychiatric Association: Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, 5th Edition, Arlington, VA, 2013.
- Benedan, L., Zajac, R., McFarlane, F. & Powell, M. (2020). Attentional difficulty is a risk factor for interrogative suggestibility in preschoolers. *Children and Youth Services Review*. 119; 1-8.
- Bernstein, D. M. & Loftus, E. F. (2009). How to tell if a particular memory is true or false. *Perspectives on Psychological Science*. 4(4); 370-374.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Chae, Y., Goodman, G. S., Eisen, M. L. & Qin, J. (2011). Event memory and suggestibility in abused and neglected children: Trauma-related psychopathology and cognitive functioning. *Journal of Experimental Child Psychology*. 110; 520-538.
- Chan, E., Paterson, H. M. & van Golde, C. (2019). The effects of repeatedly recalling a traumatic event on eyewitness memory and suggestibility. *Memory*. 27(4); 536-547.
- Christianson, S. A., Azad, A., Leander, L. & Selenius, H. (2013). Children as witnesses to homicidal violence: what they remember and report. *Psychiatry, Psychology and Law*. 20(3); 366-383.
- Ehlers, A. & Clark, D. M. (2000). A cognitive model of posttraumatic stress disorder. *Behavior Research and Therapy*. 38, 319-345.
- Elmi, M. H., Daignault, I. V. & Hebert, M. (2018). Child sexual abuse victims as witnesses: the influence of testifying on their recovery. *Child Abuse & Neglect*. 86; 22-32.

- Fingfeld-Connett, D. A. *Guide to Qualitative Meta-Synthesis*. New York: Routledge; 2018.
- Griesel, D. & Yuille, J. C. (2012). Sex trade workers' narratives of sexual violence: a field investigation. *Memory*. 20(3); 236-253.
- Hauschildt, Peters, M. J. V., Jelinek, L. & Moritz, S. (2012). Veridical and false memory for scenic material in posttraumatic stress disorder. *Consciousness and Cognition*. 21; 80-89.
- Horowitz, M. J. (1986). Stress-response syndromes. *International handbook of traumatic stress syndromes*. 49-60.
- [https://magdurbilgi.adalet.gov.tr/236/Tanik-\(sahit\)-Kimdir?](https://magdurbilgi.adalet.gov.tr/236/Tanik-(sahit)-Kimdir?) (28.04.2021)
- Janoff-Bulman, R. (1988). Assumptive worlds and the stress of traumatic events: Applications of the schema construct. *Social Cognition*. 7, 113-136.
- Kim, T. K., Choi, S. & Shin, Y. J. (2011). Psychosocial factors influencing competency of children's statements on sexual trauma. *Child Abuse & Neglect*. 35; 173-179.
- Laney, C. & Loftus, E. F. (2005). Traumatic memories are not necessarily accurate memories. *The Canadian Journal of Psychiatry*. 50(13); 823-828.
- Manzanero, A. L., Fernandez, J., Gomez-Gutierrez, M. M., Alvarez, M. A., El-Astal, S., Hemaïd, F. & Veronese, G. (2020). Between happiness and sorrow: Phenomenal characteristics of autobiographical memories concerning war episodes and positive events in Gaza Strip. *Memory Studies*. 13(6); 917-931.
- Manzanero, A. L., Lopez, B., Aroztegui, J. & El-Astal, S. (2015). Autobiographical memories for negative and positive events in war context. *Anuario Psicologia Juridica*. 25; 57-64.
- McNally R. J., Lasko N. B., Clancy S. A., Macklin M. L., Pitman R. K. & Orr S. P. (2004). Psychophysiological responding during script-driven imagery in people reporting abduction by space aliens. *Psychological Science*. 15:493-7.
- McWilliams, K., Goodman, G. S., Lyons, K. E., Newton, J. & Avila-Mora, E. (2014). Memory for child sexual abuse information: Simulated memory error and individual differences. *Memory & Cognition*.

42; 151-163.

Miragoli, S., Camisasca & Di Blasio, P. (2017). Narrative fragmentation in child sexual abuse: the role of age and post-traumatic stress disorder. *Child Abuse & Neglect*. 73; 106-114.

Morgan, C. A. III, Southwick, S., Steffian, G., Hazlett, G. A. & Loftus, E. F. (2013). Misinformation can influence memory for recently experienced, highly stressful events. *International Journal of Law and Psychiatry*. 36; 11-17.

Otgaar, H., Muris, P., Howe, M. L. & Merckelbach (2017). What drives false memories in psychopathology? A case for associative activation. *Clinical Psychological Science*. 5(6), 1048-1069.

Öztürk E. Travma Merkezli Alyans Model Terapi: Dissosiyatif Kimlik Bozukluğunun Psikoterapisi. Öztürk E, editör. *Ruhsal Travma ve Dissosiyasyon*. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2018. p.31-8.

Rubin, D. C., Boals, A., & Berntsen, D. (2008). Memory in posttraumatic stress disorder: properties of voluntary and involuntary, traumatic and nontraumatic autobiographical memories in people with and without posttraumatic stress disorder symptoms. *Journal of Experimental Psychology. General*, 137(4), 591–614.

Siegel, L. J. (2011). *Criminology*. (11th Ed.), California: Wadsworth Publishing.

Vagni, M., Maiorano, T., Pajardi, D. & Gudjonsson, G. (2015). Immediate and delayed suggestibility among suspected child victims of sexual abuse. *Personality and Individual Differences*. 79; 129-133.

Vallet, R., Manzanero, A. L., Aroztegui, J. & Zurdo, R. G. (2017). Age-related differences in the phenomenal characteristics of long-term memories of March 11, 2004 terrorist attack. *Anuario de Psicología Jurídica*. 27; 85-93.

Ziyalar, N. & Ateş, A. (2019). Travma hafıza ve görgü tanıklığı hakkında bir meta-sentez.

Türkiye Klinikleri Adli Tıp ve Adli Bilimler Dergisi. 16(1); 54-63.